

PALACKBAN TALÁLT KÉZIRAT

*Qui n'a plus qu'un moment à vivre
N'a plus rien à dissimuler¹*
QUIAULT: *Atys*

Hazámról és családomról sokat nem mondhatok. Hazám méltatlanul bánt velem, családomtól az évek sodortak el. Örökölt vagyonom révén előkelő tanintézeteket jártam meg, bölcséletre hajló elmém pedig módszeresen feldolgozta korai tanulmányaim szorgos igyekezetének kaptárát. Legfőbb öröömöt német erkölcsstanárok munkáiban találtam; nem szép szavakkal cicomás örületükben, mint neveltetésem kívánta volna, hanem ahogy fegyelmezett gondolkodásom hamisságaik útját becserkészte. Észjárásom száraz voltát sokan vetették szememre, sőt bűnömül rótták fel képzeletem szegénységét, de nézeteim végletes szkepszise éppenséggel hírhedtté tett. Vonzalmam a természetelvű bölcsélet iránt nyilván elpalántálta bennem e kor legközönségesebb hibáját: a természeti világ jelenségeire való folytonos hivatkozást és hasonlítást a természeti tudományok törvényeihez. Mindent egybevetve, én lennék a legutolsó, akit

---

¹ „Kinek hátra egy perce van csak, nincs többé mit titkolnia.” (Philippe Quinault: 1635–1688)

az *ignes fatui*² babonás fényei az igazság egyenes útjáról letéríthetnének. Ennyit helyes lesz előrebocsátanom, nehogy valószínűtlen történetem a képzelet csapongásának minősüljön, hiszen tapasztalati érvekhez edzett elmémet soha meg nem környékezhettek a fantázia délibábjai.

Sokéves külföldi utazások után, 18..-ban a gazdag és népes Jáva szigetének Batavia nevű kikötővárosából indultam útnak a Szunda-szigetek felé. Mint egyszerű utas szálltam hajóra – egyéb indítóokom nem lévén az ideges nyugtalanságnál, amely mint a kísértet, űzött.

Vitorlásunk mintegy négyszáz tonnás, rézzel eresztékelt, gyönyörű hajó volt, malabari tölgyfából építették Bombayben. Gyapot- és olajrakományát a Laccadive-szigeteken vette fel, de vittünk ezenfelül kókuszrostot, pálmacukrot, bivalytejszínt, kókuszdiót, valamint néhány láda ópiumot. A berakodás ügyetlenül történt, hajónk ennél fogva féloldalasan haladt előre.

Enyhe szellővel keltünk útra, s napokig nem jutottunk túl Jáva keleti partvidékén, és az eseménytelenséget csupán a kis két-árbcosokkal való találkozásaink enyhítették: a Gyöngy-szigetek felől érkeztek, amerre mi tartottunk.

Egyik este a hajófar korlátjának támaszkodva, északnyugati irányban egymagában álló, különös felhőre lettem figyelmes. Az első felhő volt, mióta Bataviából kifutottunk, de a színe is fölkelte érdeklődésemet. Napnyugtáig követtem tekintetemmel, mikor is egyszerre kelet–nyugati irányban kiterjeszkedett, és keskeny páracsíkja partöv gyanánt ölelte körül a látóhatárt. Röviddel ezután a vörös udvarral kelő Hold vont a magára figyelmemet, majd a tenger furcsa viselkedése, gyors elváltozása és a szokásosnál áttetszőbb volta. Jóllehet határozottan láttam a feneket, a mérőőn kéznél lévén, kiderült, hogy tizenöt ölnyi mélység fölött hajózunk. A levegő hirtelen elviselhetetlenül forró lett, és a tüzes vas sziszegésére emlékeztető hangokkal telt meg. Az éjszaka közeledtével az utolsó szélfuvalom is elült, és olyan nyugalom köszönt ránk, amelynél tökéletesebbet elképzelni is nehéz. A hajó farán égő gyertya lángja meg sem rezdült, s ha az ember hajsza-

---

² Lidércfény.

lat vett hüvelyk- és mutatóujja közé, a legkisebb mozzanását sem tapasztalhatta. A kapitány mindezekben nem látta a veszély jelét, és minthogy a vízárammal a part felé sodródtunk, a vitorlák felgöngyölésére és horgonyvetésre adott parancsot. Őrt nem állított, s a főként malájiakból toborzott legénység előbbre látó intézkedés híján a fedélzeten helyezkedett el. Én magam minden rosszra felkészülten lementem kabinomba. Körös-körül az egész természet a számumra figyelmeztetett. Közöltem balsejtelmeimet a kapitánnyal, ő azonban meg sem akart hallgatni, és a válasszal is adósom maradt. Nyugtalanságomban nem jött a szememre álom, és éjfél tájban felmentem a fedélzetre. Éppen amint a lépcső utolsó fokára tettem a lábam, hangos zümmögés hatolt a fülembe, olyanfajta zaj, amelyet a malomkerék sebes forgása okoz, s mielőtt még a jelentését tisztán megérthettem volna, a hajó teste a tőkegerendáig megrendült. A következő pillanatban egy hatalmas hullámrengeteg oldalt döntött minket, és orrtól farig hosszirányban lesöpörte a fedélzetet.

A hajó végeredményben éppen a szélroham rendkívüli erejének köszönhette fennmaradását. Jóllehet csaknem megtelt vízzel, és árbocai letöredeztek, mégis egy perc múltán visszafordult dőlteből, s a vihar iszonyú nyomásától rengve lassan felegyenesedett.

Hogy engem mily csoda mentett meg a pusztulástól, azt aligha lehetne megállapítani. Mikor a hullámzuhatag okozta kábulatomból eszméltem, kiderült, hogy a fartőke és a kormányrúd közé szorultam. Kábultan néztem szét, amint nagy nehezen talpra álltam, és mindenekelőtt az emeletnyi magas hullámok látványa döböntett meg: a tajtékos óceán iszonyúbb volt a legforróbb képzület csapongásánál. Egy idő múltán öreg svédünk hangját hallottam, aki kifutáskor, szinte az utolsó pillanatban került a hajóra. Torkom szakadtából ordítottam vissza neki, és jött máris, imbolyogva, hátra a hajó farába. Hamarosan kiderült, hogy csupán mi ketten éltük túl a vihar első rohamát. A hullám a többieket mind lesodorta a fedélzetről; a kapitányt s a tiszteket álmukban érthette a halál, mert kabinjuk megtelt vízzel. Ketten a puszta kezünkkel keveset tehattünk a hajó biztonsága érdekében, de erőfeszítéseinket bénította az a félelem is, hogy bármelyik pillanatban elmerülhetünk. Horgonyláncunkról természetesen leszakadtunk a szélvész első lökésével – nyakláncot sem szakíthatott vol-

na el könnyebben –, különben el is nyel bizonyára a hullámsír. Így azonban veszett sietséggel rohantunk az ár hátán, mely egyszer-egyszer még átcsapott fölöttünk. Kormánytőként erősen megsérült, s jóformán minden tekintetben veszedelmes károkat szenvedtünk, ezer szerencsénkre azonban épek maradtak a szivattyúk, és rakományunkban sem történt nagyobb súlyeltolódás. A vihar már kiadta mérget, és a szél erejétől nem volt mit tartanunk – teljes elültétől inkább: a feltámadó ellenáramban, ezt jól tudtuk, roncsolt hajónkkal biztos pusztulásnak nézünk elébe. Igen indokolt félelmünk azonban nem talált hamaros igazolásra. A le-törzselts roncs kiszámíthatatlan sebességgel száguldott öt nap, öt éjjel – ezenközben egyetlen táplálékunk a pálmacukor volt, amelyet az orrbókonyok közeiből szedtünk ki nem kis fáradtsággal – a meg-megújuló szelek szárnyán. Ereje ezek közül egynek sem volt a számum első lökéséhez mérhető, s mégis iszonyúbb hullámokat támasztottak, mint amelyet életemben valaha láttam. Haladásunk az első négy napban kis kitérésekkel délkeleti és dél-délkeleti irányzatot mutatott, s föltételezhetően Új-Hollandia partvidéke mentén repültünk tova. Az ötödik napon elviselhetetlenül lehűlt a levegő, és a széltáj északibb irányba tolódott. A sárgalázás színű Nap alig emelkedett néhány fokkal a látóhatár fölé, és nem bocsátott ki határozott fényt. Bár felhő nem volt látható, a szél mégis mindegyre erősödött, és egyenetlen, görcsös rohamokban zúdult ránk. Déltájban történhetett, hogy ismét a Nap felé fordult érdeklődésünk. Töretlen fényt nem adott, csupán a tányérja izzott komor tompasággal, mintha sugarai mind sarkítva volnának. Éppen mielőtt elnyelte volna a háborgó tenger, központi heve egyszerre elenyészett, mintha valami világbomlasztó erő oltotta volna ki. Sápadt, ezüstös karika volt csak, mikor a mérhetetlen vízbe merült.

A hatodik napkeltét hiába vártuk – nekem még nem kelt fel, a svédnek pedig soha. Vaksötétben tapogatóztunk, s ha valami elébünk kerül, húszlépésnyire meg nem láttuk volna. A ránk boruló végtelen éjszakát nem derítette fel a tenger villó fénye, amelyhez a forró égöv alatt már hozzászoktunk. Megfigyeltük azt is, hogy a szakadatlanul dühöngő vihar sem tajtékot, sem hullámtarajt nem hajtott többé felénk. Rémület lesett körös-körül a fullasztó ében sötétségből. Az öreg svéd lelkét babonás sejtelmek szállták meg,

engem pedig néma ámulat kerített hatalmába. A hajó körüli tenivalókat elhanyagoltuk, mint ami ügyis haszontalanság, ehelyett a lehetőség szerint, magunkat igyekeztünk biztosítani, hozzánkötöztünk a farvitorla csonkjához, s úgy néztünk keserű sorsunk elébe. Sem az idő megállapításához, sem a tájékozódáshoz nem volt eszközünk. Jól tudtuk mindazonáltal, hogy délebbre járunk, mint bárki hajós mielőttünk, és nagy meglepetéssel tapasztaltuk, hogy jégakadály nem ütközik utunkba. Eközben a végveszélyt sejtettük minden pillanatban, amint a feltornyosuló hullámok már-már elborítottak. Az ellenáram hatalmas felülmúlta legrosszabb sejtéseimet is – a csoda az volt, hogy rögtön be nem nyelte hajónkat. Társam rakományunk könnyűségével biztatott, és emlékezetembe idézte hajónk kitűnő építését, én azonban a reményben is csupán a reménytelenséget tekintvén, sötéten készülődtem a halálra, mely ítéletem szerint egy óránál hosszabbideig nem késhetett: minden megtett csomóval veszesebb hullámakadályok közt vergődtünk a gonoszul dagadó tengerárban. Egy pillanattal viharadarakat megszegyénítő magaslaton kapkodtunk levegő után, más percben szédítően siklottunk, le a víz méhébe, ahol a levegő egyszerre megállt, és a tengeri szörnyek álmát nem zavarta hang.

Éppen ilyen szakadék legmélyén jártunk, mikor társam hirtelen jajveszékelése szaggatta fel a vízfalak csendjét. – Arra! Arra! – rivallt a fülemben. – Teremtő Isten! Ott! Nézd! – S amerre mutatott, tompavörös fényzsarátra lettem figyelmes, amely lefelé siklott mélységes vermünk oldalán, és szeszélyes ragyogással csillant a fedélzeten. Feljebb emelvén tekintetemet olyan látványban volt részem, amitől a vérem megállt. Szédítő magasban a fejünk felett, fenn az iszonyú meredély legszélén, négyezer tonnásra becsülhető hajóóriás egyensúlyozott. Jóllehet fenn ült egy hullám hegyében, mely a hajó magasságának legalább százszorosa lehetett, így is látszott, hogy felülmúlja a rendszeres járatok és a Kelet-indiai Társaság hajóinak méretét. Hatalmas tömege egyhangú kátrányfekete volt, nem ékítették a szokásos faragványok. Nyitott lőréssein egyetlen sor rézagyú meredt elő, és az árbocozaton lógáló számtalan csatalámpás visszfénye játszott fekete oldalain. Rémult csodálkozásra azonban főként az a megfigyelésem indított, hogy széloldalt lebeg e fékezhetetlen viharban, a hullámsír szélén. Mikor megpillantottuk, még csak az orra tűnt fel, úgy emel-

kedett lassan a hullámhegy tarajára. Végtelen rémületünkre megállt a peremen egy percre, mintegy tulajdon fenségében gyönyörködve, aztán megremegett, félrelódult, és – siklott lefelé.

Meg nem mondhatnám, hogy e pillanatban miféle hirtelen önrúgom szállt meg. A far felé húzódtam, amennyire bírtam, és vártam rendületlenül a ránk támadó pusztulást. Hajónk végre föladta a küzdelmet, és orrával a vízbe túrva süllyedni kezdett. A le-sikló rengeteg test ennél fogva merülő felébe ütközött, és engem az összezapás ellenállhatatlan erővel vágott az idegen hajó kö-télzetének.

Vezérvitorlájá zuhanásom pillanatában fordulhatott meg, mert a hajó megállt. A rákövetkező pillanatnyi zűrzavarnak tulajdo-nítottam szerencsém, hogy a legénység figyelmét sikerült elke-rülnöm. Észrevétlenül jutottam el a lejárati főlépcsőhöz, és mint-hogy rést fedeztem fel ajtónyílásán, különösebb nehézség nélkül elrejtőztem a hajóúrnban. Indokolni viszont nehezebb volna rej-tőzködésemet. Talán az a határozatlan és mégis lenyűgöző érzés vitt rá, amely az idegen hajósok láttán nyomban elfogott. Nem akartam magamat olyan embereknek kiszolgáltatni, akik egyet-len futó pillantásra ennyi zavaros sejtelmet, kételyt, gyanút kel-tenek. Ennél fogva helyesnek véltem, ha a hajóúrnban célirányos búvóhelyet építek magamnak. Kis darabon fölfeszítettem ezért a bókony-pallót, oly módon, hogy a hatalmas bordázat közé ké-nyelmesen visszahúzódhassak.

Alig fejeztem be munkámat, máris hasznát láttam, mert a ha-jóúrn csendjében léptek hangzottak. Ernyedt járású, botladozó em-ber haladt el búvóhelyem mellett. Arcát nem láttam, csupán kül-sejének általános megítélésére nyílt módom. Magas kora és a ve-le járó törődöttség nyilván látszott rajta. Térde megcsuklott az idő-súly alatt, és egész testét rogyadozva hordta. Halkan motyogott félszavakat, számomra idegen nyelven, és az egyik sarokban kez-dett kotorni különös műszerek és avított tengeri térképek között. Viselkedésében a második gyermekkor nyugós kedve bámulato-san elegyedett a félisten zord tekintélyével. Nagy sokára felment a fedélzetre, és azontúl nem láttam többé.

Lelkemben névtelen érzés vert gyökeret. Elemzést nem tűr, az elmúlt idők tanulságain nem mérhető, és attól tartok, a jövő sem szolgálhat hozzá kulccsal. Az én rendszeres gondolkodásom fé-

nyében pedig bűn az efféle beismerés, különösképpen a jövőre nézve. Soha – és most már tudom, hogy soha – nem lehetek elégedett az ilyen bizonytalan természetű észleletekkel. Bizonytalanságukban még sincs semmi csodálnivaló, hiszen eredetük is a merő újdonság. Új értékrenddel – új valósággal gazdagodtam.

Hosszú ideje már, hogy e szörnyű hajó fedélzetén lábam megvetettem, és végzetem szálai, úgy érzem, lassan egybeköttenek. Érthetetlen emberek! Számomra talányos töprengésbe burkolózva mennek el melletttem. Rejtőzködésem bolondság, mivel ezek *nem akarnak* meglátni. Szinte az imént mentem el a kormányos szeme előtt, sőt nemrég benn jártam magának a kapitánynak a fülkéjében, onnan hoztam magamnak írószerszámokat. Egy idő óta már vezetem, és feltett szándékom, hogy folytatni fogom ezt a naplót. Meglehet, hogy a világ elé nem tárhatom, ámbár erre nézve is megteszek minden lehetőt. Az utolsó pillanatban palackba zárom kéziratomat, s a tengerre bízom.

Egy eset új teret nyitott elmélkedéseimnek. Vajon a vak véletlen műve-e az ilyesmi? Felmerészkedtem a fedélzetre, és elvettem magam, hogy feltűnést ne keltsek, a farpadlóra rakott halom kötélcsepűn és ócska vitorlán. Sorsom furcsaságán merengve a kezem ügyébe került kátrányecsettel pamacsolni kezdtem az egyik közeli hordón szépen összehajtogatott szárnyvitorla széleit. Azóta felvonták, én pedig, csodák csodája, téveteg ecsetvonásaim nyomán a FELFEDEZÉS SZÓT olvasom a szélben.

Nemrégiben megvizsgáltam a hajó építését. Jól fegyverzett, s mégsem hinném, hogy csatahajó. Kötélzete, törzse, építése csupa hasonlóan nemleges feltételezésre indít. Hogy mi *nem*, azt könnyen megmondhatnám; hogy *mi*, az megfejthetetlen marad, attól tartok. Nem tudom, de mikor a hatalmas hajódereket, furcsa árbocágait, temérdek bőre szabott vitorlázatát, szigorú orrát és kivénhedett tatját vizsgálom, ismerős látomások villannak fel agyamban, kósza emlékek, elmúlt korok-világok krónikás mesével zagyván elegyesek...

Szemügyre vettem a hajó bordázatát is. Hogy milyen fából épült, fel nem foghatom. Van egy furcsa sajátja, mely énelőttem mintha éppen azt bizonyítaná, mennyire nem alkalmas céljának

betöltésére: mégpedig a *likacsossága*. Az anyag természetét értem, nem pedig szuvas állapotát, ami lehet következménye a hosszszas hajózásnak a vizeken, sem korával járó korhadtságát. Hajszálhasogatásnak fog tetszeni talán, de megjegyzem, hogy a bordázat fája minden tekintetben a spanyol tölgyre emlékeztetne, ha ugyan a spanyol tölgy valamely természetellenes *püffesztés* próbáját állná ki.

Amint a fenti mondatot átolvastam, egy viharvert öreg holland hajós mondása ötlik az eszembe. „Ez olyan igaz – fogadkozott az öreg, ha valaki nem hitt neki –, olyan igaz, mint hogy van tenger, amelyiken felpüffed a hajó is meg a tengerész élő teste is.”

Talán egy órával ezelőtt összeszedtem a bátorságomat, és nyíltan megmutatkoztam a legénység egy csoportja előtt. Semminek figyelmükben nem volt részem, és – ámbátor csoportjuk kelles közepén álltam –, úgy tetszett, tudomásul sem veszik jelenlétemet. És mint az első közülük, akit a hajóúrbn láttam, agg csont volt valahány. Térdük görnyedten rezgett, válluk előregörbedt, csontjuk zörgött laza bőrsákjában. Beszédük halk volt, habogó, reszketeg, szemük sarkába a vénség csipája tapadt, és fehér hajuk iszonytatóan úszott a szélvészben. Körülöttük a fedélzeten mindenféle sokszorosán kimustrált ritka mérőműszer.

Még előbb számot adtam a szárnyvitorla fordulataról. Attól az időtől fogva a hajó, kivette széloldali irányából, délnek vette hajmeresztő útját. Minden tenyérnyi vitorlája szélnek feszült, vihar-kakasától a hátsó törzsvitorláig, és főderékvitorlájával akkora vízhegyekbe szántott bele minduntalan, amekkorát rémálmában sem lát az ember. Éppen most hagytam ott a fedélzetet, ahol a lábamat sem tudnám jóformán megvetni, ámbár látnom kellett, hogy a legénység nem küszködik hasonló bajokkal. Első pillanattól fogva nem szabadulok az ámulattól, hogy a vész el nem nyeli ezt a tömkeleget. Úgy tetszik, már itt billegünk mindvégig az öröklét peremén, soha le nem zuhanván a mélybe. Nyaktörő hullámtornyok hegyéből sirályröptében siklunk le, majd felettünk ütök össze fejüket a csúcsok, de mint a Föld gyomrának szörnyei, kik a merő rémisztésre kárhoztattak, pusztító kezük kötve: semmit nem tehetnek ellenünk. E gyakori menekvések egyetlen ter-

mészetes okát abban látom, hogy hajónk valamely erős vízáram segítségét élvezi.

Szemtől szemben álltam a kapitánnyal, mégpedig tulajdon fülkájában, de amint sejtettem, észre sem vett. Bár a felületes szemlélő nem látna külsejében semmit, ami arra int, hogy félistennel vagy félemlerrel áll szemközt, én mégis tagadhatatlan tisztelettel és az ámulat érzésével tekintettem reá. Testmagasságára nézve alig lehet alacsonyabb nálam, azaz mintegy öt láb, nyolc hüvelyk. Keménykötésű, izmos alkat, de sem nagydarabnak, sem egyébiránt jellegzetes termetnek nem mondhatnám. Az arca ellenben – az arcon uralkodó feltétlen agg fenség – bámulatra készítette. Bár ránc alig redőzi homlokát, mégis mintha milliárdnyi év bélyege ülne rajta. Szürke haja a múltak hírmondója, szürke szeme a jövő jelfejtője. Fülkájének padlóján vasveretes fóliánsok, rozsdálló műszerek, avítt, fakó térképek hevernek szanaszét. Az asztal fölé hajolva tüzes, nyugtalan szemmel tanulmányozott valami okiratot, amit kinevezésnek néztem, mindenesetre királyi kézjegyet viselt. A kapitány – akár az első tengerész, akit a hajóúrban megfigyeltem – magában mormolt, tört félszavakat, előttem idegen nyelven, és mintha mérföldnyi messziségből érkezett volna a hangja, ámbár kartávolságra álltunk egymástól.

A hajót és minden lakóját a tengerfenék rémei hatják át. A hajósok úgy suhannak ide-oda, mint elsüllyedt századok szellemei; szemük járása gyors és sejtelmes; valahányszor pedig utamat keresztezik a csatalámpások vigyori fényében, soha nem tapasztalt érzés jár át, holott egész életemben régiségekkel kereskedtem, és mohón szívtam magamba Baalbek, Tadmur, Perszepolisz ledőlt oszlopainak szellemét, mígnem rommá lett tulajdon lelkem is...

Ha most körülnézek, elszégyenkezem régebbi félelmeimen. Mert ha megremegtetett a szélvész, mely idáig sodort, nem inkább kővé kellene merednem most, a szélvész s az óceán harca láttán, hogy érzékeltessem, milyen semmitmondó szó a tornádó és a számmum? Hajónkat az örök éjszaka és a hullámtalanul nyögő víz veszi körül, de jobbra s balra három angol mérföldről is idesejlenek,

mint a világmindenség külső őrfalai, a puszta égbe törő iszonyú jégbástyák...

Ahogy képzeltem, a hajót csakugyan áram ragadja tova – ha tudniillik áram a neve az ilyen dörögve tóduló áradásnak, amely zuhatagos sietséggel délnek sodor, sikoltó jégtorlaszok mentén...

Úgy vélem, fölösleges is rettegésem megértésével próbálkoznom. A kétségbeesésen azonban mindeddig úr volt kíváncsiságom, olyannyira, hogy akár a legszörnyűbb halál gondolatával is megbarátkoztat, ha e rémvilág titkait kikutathatja. Nyilvánvaló, hogy valami izgató tapasztalás elébe sietünk – valami tovább nem adható titok elébe, melynek befogadása: a pusztulás. Lehet, hogy ez az áram egyenesen a Déli-sarkra visz, sőt e vad feltételezést minden valószínűség megerősíti...

A legénység nyugtalan, reszketeg léptekkel rója a fedélzetet; arcukon azonban inkább a remény fényét látom, mint a kétség árnyát.

A szél közben a hátunkba kapaszkodik, s mivel vitorlának oly bővében vagyunk, időnként valósággal kiemel minket a vízből! És – iszonyok iszonyata! – a jég hirtelen megnyílik jobbra, majd balra, körkörösén, óriás amfiteátrummá, melynek lépcsőzetes ormai a messzi sötétbe tűnnek. Időm immár kevés, hogy sorsomon eltöprengjek! A körök mind gyorsabban szűkülnek – örvény kapott tébolyult csigájába! –, és a bőgve zúgó tengervészben megrendül hajónk... Ó, Isten... Süllyedünk!

JEGYZET. – A „Palackban talált kézirat” eredetileg 1831-ben jelent meg; nekem viszont jó néhány évvel később került kezembe a Mercator-féle „Atlasz”, mely az óceánt négy torkolaton átömlő víztömegként ábrázolja, mely a Sarki (északi) Áramba jutván, a Föld gyomrába igyekszik, a Sarkot magát pedig esztelen magasságba törő fekete sziklaszirt gyanánt.

Bartos Tibor fordítása

BERENICE

A szenvedés százarcú szörnyeteg. A földi boldogtalanságnak igen változatos formái vannak. Mint a szivárvány, a horizont fölé nyúlik – árnyalatai színpompások, mint a szivárványéi, s bár oly távoliak, mégis meghitten közeli. Mint a szivárvány, a horizont fölé nyúlik! Hogy lehet az, hogy a szépségből, amellyel büszkélkedhetem, csúfság fakad? – a béke frigyéből ugyanannyi fájdalom? Bár ha a bölcselők szerint a gonoszság a jóságnak folyománya, a boldogságból is fakadhat bánat. Ahogyan a múlt emlékei feloldják a ma fájdalmait vagy gyötrelmeit, amik *lehetséges*, hogy az eksztatikus gyönyörben gyökereznek.

A keresztnévem Egeus; a családnevemet nem árulom el. Mindenesetre nem találni az országban ősibb kastélyt, mint amilyen az én szürke, félhomályos, öröklött otthonom. Családunk tagjait mindig is látomásokkal bíró embereknek tartották, s ennek számos sajátos bizonyítéka a családi udvarházunk külleme; a nagy szalon freskói; a hálósobák tapétái; a fegyvertár falainak vésetei; még inkább a családi képtár festményei; a könyvtárszoba berendezése; és végül magának a könyvtárnak meghökkenítő tartalma; több mint elegendő garanciát jelentett e gyanúra.

Gyermekkori emlékeim mind ehhez a könyvtárszobához kötődtek, meg a kötetekhez – de erről később részletesebben szólok. Itt halt meg anyám. És itt születtem én. De ostobaság volna azt állítani, hogy azelőtt nem éltem – hogy a léleknek nincs egy meg-

előző léte. Tagadod? – most ne vitatkozzunk erről. Én meggyőződtem róla, engem nem kell meggyőzni.

Lelki szemeim előtt ma is fel tudom idézni az éteri alakokat, a szomorú zene hangjait s az emlékképeket, amik nem halványultak el; az árnyszerű, távoli, változatos, bizonytalan, ingatag emlékeket, amikről számomra lehetetlenség tudomást nem venni, amíg csak életem napsugara fenn ragyog.

Abban a szobában születtem. Ott ébredtem, úgy tűnt, egy hosszú álomból, ami persze a nemlét volt, s csöppentem egyszeriben ebbe a tündérvilágba – a képzelet palotájába –, a klastromi gondolatok s a tudás birodalmába. Nem egyszerően csak tágra nyílt szemmel néztem szét magam körül, de gyermekkoromat jobbra a könyvek között töltöttem el, ifjúságomat pedig álmodozásra fecséreltem; ezért azután nem meglepő, hogy a férfikor még mindig apám udvarházában talált; csodás állandóság telepedett életem tavaszára, s csodálatos, hogy ezalatt mennyire gyökeresen megváltoztak legalapvetőbb gondolataim. A világ léte csupán látomások formájában érintett meg, míg álomország vad képzelgéssei nem az anyagi lét mindennapiságában, hanem kizárólag és teljes egészében magában a létezésben nyilvánultak meg.

Berenice és én kuzinok voltunk, és együtt nőttünk fel az atyai házban. Mégis teljesen különbözőkké lettünk: az én egészségem kezdettől fogva gyenge volt, félhomályra ítéltetem, ő agilis és energiától túláradó teremtéssé fejlődött; övé a bolyongás a domboldalban – enyém a dolgozószoba klastroma. Én a saját szívemben élek, és testemet, lelkemet az intenzív meditálásnak szentelem – ő gondtalanul élvezi az életet, nem törődik az útjára vetődő árnyékkal vagy a hollószárnyú idő múlásával. Berenice! – szólítom a nevét – Berenice! – és az emlékezet szürke romjaiból ezernyi kavargó emlékkép riad fel a hangra! Ah! Most eleven valójában itt áll előttem, mint a boldogságtól könnyű szívű régi napokban! Ó! Pompázatos, mégis fantasztikus szépség! Ó, Arnheim bokrai közt megbúvó szilfid! Ó, források najádja! És akkor... ami akkor történt, nem más, mint varázslat, borzalom, soha el nem mondható mese. A pusztulás – végzetes fertő – mint számum gerjesztette homokvihar lepte el, s a szemem előtt száll-

ta meg a változás a szellemét, járta át a lelkét, a szokásait, a jellemét, és ami még ennél is borzalmasabb és végzetesebb, megzavarta a személyiségét! Ó, jaj! A pusztító jött és ment, s az áldozat – hol is van? Nem ismerem őt. Többé már nem Berenice-ként ismerem őt.

A számos betegség közül, ami egy csapásra megváltoztatta kuzinom morális és fizikai lényét, mondhatni a legaggasztóbb, a legmakacsabb kór az az egyfajta epilepszia volt, amely néha *transzba* váltott át – lényegében jótékony transzba, mert ebből fakadhatott teljesen hirtelen és váratlan felépülése. Ez idő alatt a saját betegségem – amiről beszéltem, s amit nem tudok más szóval illetni –, a testemet megtámadó kór egyre jobban emésztett, míg nem egy monomániás regényhőshöz nem váltam hasonlatossá; óráról órára, percről percre erősödött bennem, míg nem teljesen elhatalmasodott rajtam. Ez a monomania, ha szabad így neveznem, tartalmazta a léleknek mindazt a nyugtalanságát, amit a metafizika tudománya *gondoskodásnak* nevez. Több mint valószínű, hogy nem értenek meg; ám félek, hogy egy átlagos olvasó hiába is próbálkozna, hogy azonosuljon azzal a nyugtalanító, *fokozottan célzatos érdekeltséggel*, amellyel az én esetemben a meditáció (nem technikai értelemben véve) még az univerzum legegyszerűbb jelenségeivel kapcsolatban is képes volt minden gondolatot uralni.

Órákon át lankadatlanul elmélkedtem, s a figyelmemet a könyv margójára rótt megjegyzésre vagy a könyv tipográfiájára koncentráltam; a legszebb nyári napokat azzal töltöttem, hogy a falra vagy az ajtóra vetődő napsugarat figyeltem; éjszakákon át éberem lestem egy lámpás pislogó lángját vagy a tűz parazsát; egész napokat átmerengtem egy szál illatos virág felett; addig ismételttem egy közönséges szót, amíg a jelentéséből kiveszett az értelem; egész testemet teljes fizikai nyugalomba kényszerítve igyekeztem kikapcsolni mozgásérzékelésemet, mintha nem is volna fizikai létem. Ilyen veszedelmes hóbortokra kényszerített zaklatott lelkiállapotom, amit nyilvánvalóan a történetek elemzésének és megértésének elutasítása gerjesztett.

Ne értsenek félre. A túlzott, nyomatékos és morbid figyelem, amit ezek a jelentéktelen dolgok ébresztettek bennem, nem egyeztethető össze az emberekre – különösen a szárnyaló képzelettel

megáldott egyénekre – olyannyira jellemző, az ismeretlenhez való állhatatos vonzódással. Ez nem egyfajta szélsőséges állapot, vagy valamilyen felfokozott hajlandóság, mint ahogyan azt először feltételeznénk, hanem elsődlegesen és alapvetően elhárítható attól, és teljességgel másmilyen. Más esetben az álmodzó vagy a rajongó általában egy *nem* haszontalan dolog iránt érdeklődik, mindamellet a jelenségből fakadó gondolatok, következtetések tengerében észrevétlenül megfeledkezik magáról az elmélkedés tárgyáról, mígnem a konklúzióban az álom *valósággal megszépül*, s az incitamentum, vagyis a merengés eredeti motívuma teljesen feledésbe merül. Az én esetemben az elmélkedés oka *mindig is jelentéktelen* volt, bár fenntartom, hogy a jelentősége zavaros látomásaim médiumán át is megtörhetett, és veszítetett a jelentőségéből. Ha tudtam is, nagyon kevés következtetést vontam le belőlük, még ha azok rendületlenül az eredeti probléma magvára mutattak is vissza. Az elmélkedések *sohasem* voltak kellemesek; és az első esetben – ami olyan régen volt, hogy már nem is tudom felidézni, miről szólt – merengésem befejeztével oly természetfeletti erővel tört rám a kíváncsiság, hogy az már előreve-títette a kór lényegét. Egyszóval a megtapasztalt lelkiérzés az én esetemben, mint korábban is mondtam, a *gondoskodással* hozható összefüggésbe, míg a mindennapi álmodozók esetében a puszta *elmélkedéssel*.

Az ez idő tájt olvasott könyvek, ha nem is a zűrzavart voltak hivatva szolgálni, bő fantáziájú, de jelentéktelen témáikkal nagymértékben indukáltak bennem a rendellenes gondolatokat. Nagyon jól emlékszem többek között a nemes itáliai Coelius Secundus Curio tanulmányára, a „*de Amplitudine Beati Regni Dei*”-re; Szt. Ágoston nagy művére, az „*Istenek városá*”-ra, és Tertullianus „*de Carne Christi*”-jére, amelynek ellentmondásos mondata: „*Mortuus est Dei filius; credible est quia ineptum est; et sepultus resurrexit; certum est quia impossibile est*”¹ a hetekig tartó eredménytelen kutatás óráiban szüntelenül ott motoszkált a gondolataimban.

¹ „Meghalt az Isten fia; hihető, mivel képtelenség; s akit eltemettek, föltámadt; bizonyos, mivel lehetetlen”. (Latin, Székely Melinda fordítása.)

Ezért azután úgy tűnik, hogy indítékaim – amiket triviális dolgok képesek ugyan megingatni – oly szilárdak, mint a tengerből kiálló sziklaszirt, amely állja a hullámok s a szél rohamait; miként Ptolemaiosz Hefésztion, aki ellenáll az emberi erőszaknak, ám az aszfodélosz² virágának érintésétől megremeg. És bár a figyelmetlen gondolkodó előtt kétségkívül úgy tűnhet, hogy Berenice szerencsétlen betegsége, *morális* állapota okozta bennem ezt a változást, aminek eredményeként annyi dologról folytattam intenzív és abnormális elmélkedést – amelynek természetét az imént csak körülményesen tudtam felvázolni –, mégsem így áll a helyzet. Gyengeségem alatt előforduló világos pillanataimban az őt ért szerencsétlenség igazi fájdalmat okozott nekem, és mélyen megviselt tiszta és kedves lényének romlása, de nem felejtettem el folytonosan és keserűen elmerengeni azon a csodaszámba menő, különös fordulaton sem, amely mindezt egy csapásra a múlt emlékévé tette. De ezek a reflexiók nem alkották részét az én kóros érzékenységemnek, miként egyszerűbb körülmények között bármely emberrel előfordult volna. Az igaz viszont, hogy zavart lelkiállapotomban túlzott jelentőséget tulajdonítottam minden kevésbé fontos, de annál meglepőbb változásnak, amely átformálta Berenice *fizikai* alkatát, s a legegyszerűbb, de annál megdöbbentőbb torzulást okozta személyiségében.

Egészen bizonyos, hogy páratlan szépségének legszebb napjaiban sohasem szerettem őt. Saját létem különös abnormitásai, a saját belső érzéseim *sohasem* a szívemből fakadtak, érzelmeim viszont *mindig* a lelkemből. A kora hajnal szürkéségén át; a délutáni erdő fénypászmáktól szabdalt árnyai között; a könyvtár éjszakai csendjében ott lebegett a szemem előtt, és én láttam őt – ha nem is mint élő, lélegző lényt, hanem mint az álmok Berenice-ét; nem mint földi, porból lett teremtetést, csupán annak absztrakcióját; nem mint csodálni, inkább mint elemezni valót; nem mint szeretet tárgyát, csupán mint obskurus, mindamellett felületes képzelgések tárgyát. És *akkor...* akkor összereztem a jelenlétében, és elsápadtam; mindamellett keserűség töltött el leromlott és nyomorúságos állapota láttán. Felidézem magamban,

---

² A görög-római mitológia szerint az alvilágban növő liliomféle virág.

hogy milyen hosszú időn át ajándékozott meg a szerelmével, s hogy én egy vad pillanatomban házasságot ígértem neki.

Végül, amikor menyegzőnk ideje már közelgett, egy téli délutánon – azon, évszakhoz képest enyhe téli délutánok egyikén, amelyek szokatlanul meleg, nyugodt és ködös enyhülést hoznak a csodás téli napforduló, a Halcyon idején³ – a könyvtárbéli szobámban üldögélve úgy hittem, egyedül vagyok. De pillantásomat felémelve láttam, hogy Berenice áll előttem.

Vajon csak izgatott képzeletem játszott velem, vagy a sejtelmes légkör tette, vagy a szoba bizonytalan félhomálya, vagy az alakját feloldó szürke drapéria okozta, hogy meginogni láttam tétozva körvonalát? Nem tudnám megmondani. Nem szólt hozzám, s én sem tudtam kimondani egyetlen szót sem. Jeges borzongás futott végig a testemen; az elviselhetetlen aggodalom érzése telepedett rám; növekvő kíváncsiság szállta meg lelkemet. Hátradőltem a széken, és lélegzetvisszafojtva, mozdulatlanul meredtem rá. Ó, jaj! Mennyire lesóványodott, korábbi lényének szinte egyetlen emlékét sem véltem felfedezni vonásaiban. Tekintetemet végül az arcára emeltem.

A homloka magas volt és igen sápadt, mindazonáltal nyugalmat sugallt; egykor szurokfekete haja most sárga, rakoncátlan fürtökben lógott kétoldalt, halvány árnyéket vetve beesett halántékára, ezzel mintegy kihangsúlyozva melankolikus arcvonásait. A szeme élettelen, fénytelen volt, a pupillája sem látszott, s hogy üveges tekintetétől szabaduljak, szemlélődésemet keskeny, öszszeszorított ajkán folytattam. Az most szétnyílt, és különös mosolyra húzódva felfedte előttem a megváltozott Berenice *fogait*. Bárcsak sosem láttam volna meg őket, vagy ha már igen, bárcsak meghalhatnék!

Ajtócsapódás zaja riasztott fel, s felpillantva láttam, hogy kuzinom kiment a szobából. De összezavart agyam szobájában még

---

³ A Jupiter a téli évszakban kétszer hét napon át meleg időt hoz, s az emberek ezt az enyhe, mérsékelt időszakot a jégmadár (*Halcyon*) gondoskodásának tartják. – *Simonides*

– ó, jaj! – ott maradt, s látni engedte fehér, kísérteties *fogsorát*. Azon sehol egy folt, egy árny a zománcon, egy mélyedés a felszínén, de a röpke pillantás, amit rávettem, elég volt ahhoz, hogy látványa bevésődjön az emlékezetembe. Ezért *most* sokkal tisztábban látom magam előtt, mint amikor először pillantottam rá. A fogai! – a fogai! – ott vannak mindenütt, láthatóan és tapinthatóan ott vannak előttem; hosszúak, keskenyek és végletesen fehérek, körülöttük az ajkak is ugyanolyan sápadtak, mint abban a borzalmas pillanatban, amikor első pillantásomat vettem rájuk. És akkor a *monomániám* teljes dühével rám szabadult, s én hiába küzdöttem ellene. Mindegy, mennyi számtalan dolog alkotja a külvilágot, számomra csak azok a fogak léteztek. Mert őrijító vággyal kívántam őket. Ezen egyszerű kontempláció mellett minden más dolog elhalványult. Csak a fogak lebegtek lelki szemeim előtt, s az utánuk érzett vágy valósággal betöltötte egész lelki életemet. Képzeletben minden fényforrás felé odatartottam őket. Minden szemszögből egyenként megszemléltem őket. Számba vettem a tulajdonságaikat. Hosszasan szemléltem a jellegzetességeiket. Megbecsültem az erejüket. Eltűnődtem az átalakulásukon. Magam is megrettentem, amikor képzeletben érzéki és érzelmi erőt kölcsönöztem nekik, s az ajkak segédlete nélküli mi voltukban még morális jelentéssel is felruháztam őket. Jól mondják Mad'selle Salleról, hogy „*que tous ses pas étaient des sentiments,*” de Berenice-ről én sokkal komolyabban hiszem, hogy *que toutes ses dents étaient des idées. Des idées!*⁴ – ah, ez hát az az együgyű gondolat, ami engem tönkretesz! *Des idées!* – emiatt kívánom őt oly veszettül! Úgy érzem, hogy a birtokomba kerülve visszaadhatják a nyugalmamat, a józan eszemet.

Így telepedett rám az éjszaka; és jött a sötétség, és magába olvasztott, majd eloszlott; és új hajnal derült rám; és az új este szürkesége kezdett gyülekezni. Én pedig továbbra is meditációkba merülve, még mindig mozdulatlanul ott gubbasztottam félreeső szobámban; s a fogak *fantazmája* a maga eleven és irtozatos tisztaságával továbbra is borzalmas hatást gyakorolt

---

⁴ „*Léptei megannyi érzelem fogai megannyi gondolat. Megannyi gondolat.*” (Francia, Pataki Anna fordítása.)

rám, amint ott lebegett a szoba folyton változó fény- és árnyvilágában. Végezetül a kétségbeesés és az iszonyat sikolya riasztott fel merengésemből, majd érthetetlen hangok követték, amelyekből fájdalmat, bánatot éreztem ki. Felálltam a székből, és feltéptem a könyvtár egyik ajtaját. Az előtérben ott találtam az egyik szolgálólányt, aki könnyek között elmondta, hogy Berenice – nincs többé. Még kora reggel elvitte egy epilepsziás roham, s most, hogy már esteledik, a sír is készen áll, csak lakóját várja, s minden egyéb előkészület megtörtént, hogy a temetést megejtsék.

Megint azon kaptam magam, hogy egyedül üldögélek a könyvtárban. Mintha frissen ébredtem volna egy zavart, izgatott álmából. Tudtam, hogy már éjfél körül jár, s hogy Berenice-t még napnyugtakor elföldelték. De a közben eltelt sivár és szomorú órákról nincs semmilyen határozott emlékem. Az emlékezetem ezt az időszakot mégis borzalommal tölti ki: a bizonytalanság borzalmával és iszonyatával; a kétértelműség rémével. Szörnyűséges oldala ez életem regényének, ami tele van homályos, förtelmes és értelmetlen emlékképekkel. Megpróbáltam megfejteni őket, de hiába; mert minduntalan ott kísért a fülemben az asszonyi sikoly, az ajkaktól különvált hang szelleme. Megtettem, amit kellett. Mi volt az? – tettem fel magamnak a kérdést fennhangon, s a szoba sutogó visszhangja válaszolt rá: „*mi volt az?*”

Mellettem az asztalon egy lámpás égett, amellet egy doboz hevert. Nem volt valami figyelemre méltó darab, de elég jól ismertem, a család orvosáé volt; de hogy hogyan került *oda* az asztalomra, és hogy miért nem vettem eddig észre? Ezek mind olyan kérdések voltak, amik sosem érdekeltek. Pillantásom végül egy nyitott könyv lapjára tévedt, azon pedig egy aláhúzott sorra. Ebn Zaiat poéta egyszerű szavai voltak: „*Dicebant mihi sodales si sepulchrum amicae visitarem, curas meas aliquantum fore levatas.*”⁵ Amikor figyelmesen elolvastam, vajon mi-

⁵ „Azt mondták a társaim, hogyha a kedvesem sírját meglátogatom, bánatom enyhülni fog kissé”. (Latin, Székely Melinda fordítása.)

ért nem állt égnek minden szál hajam, vajon miért nem fagyott meg a vér ereimben?

Halk kopogás hallatszott a könyvtár ajtaján, és egy szolga – oly sápadt, mint egy kripta lakója – lépett be lábujjhegyen. Tekintete réműletről árulkodott, és érzelmektől reszkető, halk hangon szólt hozzám. Mit mondott? Csak mondattöredékeket hallottam.

Valami vad üvöltésről beszélt, amely megzavarta az éjszaka csendjét, s összecsődítette a házbelieket, akik elindultak, hogy megkeressék a hang forrását; és akkor a hangja suttogássá halkult, mintha megbolygatott kriptából beszélne. Egy lepelbe burkolt alakról szólt, aki lélegzik, akinek dobog a szíve, aki még *él!*

A ruhámra mutatott; sáros volt, és vérfoltok tarkították. Nem szóltam, mire a szolga gyengéden karon fogott; éreztem az emberi ujjak érintését. Figyelmemet a fal mellett heverő tárgy felé fordította; pár percig néztem, mielőtt felismertem: egy ásó volt. Egyetlen kiáltással az asztalra vetettem magam, és megragadtam a dobozt. De nem bírtam kinyitni; a kezem viszont annyira reszketett, hogy elejtettem. A földre esett, és darabokra hullott; nagy csörömpöléssel egy halom fogorvosi műszer hullott ki belőle – nyomában harminckét fehér, elefántcsontszerű, apró tárgy gurult szanaszét a padlón.

Nemes Ernő fordítása

MORELLA

*Önmaga önmagától való önmagával való
egyalakú örökkévaló*

PLATÓN: A lakoma

Mélységes, de nagyon különös rokonszenv érzésével néztem barátnőmre, Morellára. Évekkel ezelőtt véletlen vetett közelébe, s lelkem legelső találkozásunk óta oly tűzzel égett, amelyet mindaddig nem ismert; de nem Erósz tüze volt az, s keserűen gyötörte szellememet a fokozódó felismerés, hogy már meg sem tudom határozni szokatlan jelentőségét, sem kormányozni kiszámíthatatlan erejét. Mégis: találkoztunk; s a sors összekötött az oltár előtt; s én sohasem szóltam szenvedélyről, sohasem gondoltam szerelemre. Ő azonban kerülte a társaságot, s egyedül hozzám kapcsolódva, boldoggá tett. Csodálni való boldogság volt ez – álmodni való.

Morella mélységesen művelt volt. Életemet merem rátenni: tehetsége magasabb rendű volt a közönségesnél – elméjének ereje óriási. Éreztem ezt, és sok dologban tanítványa lettem. De hamarosan úgy találtam, hogy pozsonyi nevelése folytán azokat a misztikus írásokat rakja elém, egész csomót, amiket általában a korai német irodalom puszta salakjának szoktunk tekinteni. Ez volt, el sem tudtam képzelni, mi okból, kedvence s állandó tanulmánya – s hogy idő folytán ez lett nekem magamnak is, a példa és szokás egyszerű, de hatékony befolyásának kell tulajdonítani.